

SPOMEN PODRUČJE DOTRŠČINA

INFO LETAK

VIRTUALNI
MUZEJ
DOTRŠČINA

ŠTO JE DOTRŠČINA?

Spomen područje Dotrščina je autentična lokacija najvećeg masovnog zločina u povijesti Zagreba i najvažniji zagrebački memorijalni prostor. Tijekom fašističke okupacije u Drugom svjetskom ratu, od strane ustaškog režima, na području današnjeg spomen-područja ubijeno je nekoliko tisuća građana, ponajviše osoba iz Zagreba i okolice, ali i drugih. Dotrščina je i jedno od najvećih stratišta Drugog svjetskog rata u Hrvatskoj. Spomen-područje prvi je put sustavno uređeno 1968. godine, a danas ima i status trajno zaštićenog kulturnog dobra Republike Hrvatske.

DOTRŠČINA KAO MJESTO STRADANJA

Tijekom Drugog svjetskog rata, ustaški režim Dotrščinu je koristio kao lokaciju za masovno ubijanje antifašista, Srba, Židova i drugih žrtava terora.

U to vrijeme, šuma Dotrščina nalazila se izvan administrativnih granica Zagreba. Šuma je bila dovoljno daleko od grada da sakrije masovni zločin, a dovoljno blizu da bude praktična lokacija za veliki broj pogubljenja koja su se tamo odvijala kontinuirano tijekom četiri godine ustaške strahovlade.

Konfiguracija terena, osobito u današnjoj Dolini grobova, pružala je izolirani ambijent za ubijanje. Pogubljenja su ponekad oglašavana putem javnih objava. Ekspanzijom nacističke Njemačke i fašističke Italije te uspostavljanjem Nezavisne Države Hrvatske (NDH) uvedena je vladavina terora. Kvislinška država odmah po uspostavljanju donosi rasne i druge diskriminacijske zakone koji se počinju i provoditi, između ostaloga i uspostavljanjem mreže koncentracijskih logora i masovnim pogubljenjima na mjestima poput Dotrščine.

Žrtve na Dotrščini bili su protivnici režima, osobito Srbi, Židovi, antifašisti, partizani i drugi građani, uključujući maloljetnike. Većina žrtava su stanovnici i stanovnice Zagreba i okolice. Popis žrtava odražava raznolikost tadašnjeg društva.

Znanstvena istraživanja pri državnim institucijama kroz projekt Dotrščina koji je trajao do 1986. godine utvrdila su oko 7 000 žrtava, a taj broj nije konačan. Arhivska građa tog znanstvenog projekta dostupna je na web stranici Hrvatskog državnog arhiva i Virtualnog muzeja Dotrščina. Neovisno o preciznom broju, na Dotrščini je ubijeno nekoliko tisuća ljudi i radi se o lokaciji najvećeg masovnog zločina u povijesti Zagreba, odnosno jednom od najvećih stratišta Drugog svjetskog rata u Hrvatskoj.

Većina žrtava pokopana je u Dolini grobova, gdje su masovne grobnice obilježene kamenim kubusima i kristalima, te uz ulicu Štefanovec gdje grobišta nisu obilježena.

DOTRŠČINA KAO MJESTO SJEĆANJA

U razdoblju nakon Drugog svjetskog rata Dotrščina je uređena kao memorijalni prostor, a od 1967. godine spomen-područje ima i status zaštićenog kulturnog dobra Republike Hrvatske. Današnja park-šuma ima višenamjenski karakter: memorijalni prostor s nizom spomenika uglednih autora i grobljem te prirodni rezervat i rekreacijska zona, koja je ujedno i najveći zagrebački gradski park. Uređenje i odnos prema spomen-parku može se podijeliti u četiri osnovne faze.

VIRTUALNI
MUZEJ
DOTRŠČINA

UREĐENJE SPOMEN-PARKA

Dotrščinske žrtve ustaškog režima komemorirane su u Zagrebu već početkom 1950-ih godina skulpturom u visokom reljefu *Taoci (Strijeljani)* autora Frane Kršinića, na Trgu Josipa Jurja Strossmayera, odnosno spomenikom *Mojsije* na Mirogoju koji je posvećen žrtvama holokausta (Dotrščina je jedna od autentičnih, najvažnijih, lokacija holokausta u Zagrebu). Istovremeno, na prostoru dotrščinske šume, neposredno nakon rata, masovne grobnice i individualna grobišta markiraju se nadgrobnim spomenicima skromnih dimenzija i opreme kao spontani izraz pijeteta. Cjelovito i sustavno planiranje Spomen-područja Dotrščina, navodi Lidija Butković Mićin, započinje 1960. godine, kada Odbor Saveza boraca grada Zagreba, u suradnji s Urbanističkim zavodom grada Zagreba, izradu projekta arhitektonsko-urbanističkog, skulpturalnog i krajobraznog rješenja parka povjerava kiparu Vojinu Bakiću, arhitektu Josipu Seisselu i književniku Juri Kaštelanu, da bi se od 1962. godine u razradu projektne studije uključili i drugi autori i autorice. Prvo krajobrazno rješenje parka, s centralnim spomenikom, otvoreno je 1968. godine, kao segment cjelokupnog rješenja koje se s vremenom mijenjalo, ali nikada nije došlo do potpune zaokruženosti.

DRUGA FAZA UREĐENJA

Ponovni zamah u svojevrsnom redefiniranju ali i značajnoj sadržajnoj nadogradnji memorijalnog prostora Dotrščine započinje 1970-ih godina, odnosno nakon što je Grad Zagreb odlikovan Ordenom narodnog heroja (ugledno priznanje koje je u socijalističkoj Jugoslaviji dodjeljivano osobama, vojnim postrojbama i gradovima), što se pokazalo kao poticaj za akciju. Prošireni koncept parka tada odmiče od dotrščinskih žrtava i memorijalni prostor šume sada je programski definiran ambicioznije: kao mjesto sjećanja na one koji su ubijeni na ovoj lokaciji, ali i na različitim drugim mjestima stradanja i antifašističke borbe po Zagrebu i drugdje, odnosno kao park posvećen svjetskim revolucijama. Glavna poveznica svih ovih tema bila je sloboda. Temeljem javnog natječaja, u narednom razdoblju realizirano je nekoliko spomenika, no spomenički plan i integralni projekt, koji je svojevremeno uključivao i memorijalni muzej te komemorativni prostor s imenima žrtava, tada također nije dovršen.

stičke borbe po Zagrebu i drugdje, odnosno kao park posvećen svjetskim revolucijama. Glavna poveznica svih ovih tema bila je sloboda. Temeljem javnog natječaja, u narednom razdoblju realizirano je nekoliko spomenika, no spomenički plan i integralni projekt, koji je svojevremeno uključivao i memorijalni muzej te komemorativni prostor s imenima žrtava, tada također nije dovršen.

VRIJEME ZABORAVA I BRISANJA SJEĆANJA

S promjenom političkog sustava, od 1990-ih godina Dotrščina prolazi razdoblje zanemarivanja i devastacije, uvjetovane društvenom klimom i revizionističkim tendencijama. U to vrijeme, saborska komisija za ratne i poratne žrtve (tzv. Vukojevićeva komisija), sve dotrščinske žrtve pripisala je partizanima. Taj lažni narativ ubrzo je pobijen, no ostaje kao primjer radikalnog državnog revizionizma epohe obilježene ratom i poraćem. Povijest revizionizma danas je sastavni i neizostavni dio povijesti Spomen-područja Dotrščina te svaki osvrt na Dotrščinu kao memorijalni prostor, a bez spomena pokušaja manipulacije žrtvama, nije potpun.

POVRATAK SJEĆANJA

Virtualni muzej Dotrščina (VMD, autorski projekt Saše Šimprage) pokrenut je 2012. godine s ciljem vraćanja mjesta u kolektivnu memoriju. VMD je primjer rada civilnog društva, a djeluje neslužbeno tj. kao svojevrsna građanska samoorganizirana praksa. Djelovanje uključuje niz paralelnih aktivnosti poput komunalnih inicijativa za obnovu oštećenih spomenika i drugih popravaka i poboljšanja parka, organiziranih obilazaka spomen-parka i edukacijskih programa, organizaciju memorijalnih utrka, privremenih izložbenih postava u javnom prostoru grada, te godišnje memorijalne umjetničke intervencije.

Memorijalna umjetnička intervencija na prostoru spomen-parka izvodi se u čast žrtava fašizma i to svake godine u povodu Svjetskog dana mira (21. rujna). Od 2012. radove na Dotrščini izveli su mnogi suvremeni umjetnici iz Hrvatske i inozemstva, poput Slavena Tolja, Zorana Pavelića, Tonke Maleković i Vlade Marteka.

Sve te aktivnosti pridonijele su izgradnji kulture sjećanja te se Dotrščina postepeno vraća u svijest građanki i građana Zagreba i šire. Pritom je osobito važna edukacijska uloga spomen parka kao mjesta gdje se povijest stavlja u perspektivu sadašnjosti.

DOTRŠČINA KAO MJESTO UČENJA

Dotrščina je mjesto dvostrukog zločina; nad ljudima i nad prirodom. Usljed organiziranih ustaških ubojstava antifašista, Srba, Židova i drugih, posječeni su značajni dijelovi dotrščinske šume, vjerojatno da bi se sprječio bijeg žrtava. Dotrščina je mjesto patnje i stradanja nekoliko tisuća pojedinaca, a za neke od njih je i konačno počivalište. Zahvaljujući „Kristalima“ Vojina Bakića, (Dolina grobova, Spomen-obilježje poginulima i sahranjenima u Dotrščini 1941.–1945.) i drugim spomen-obilježjima na lokaciji, Dotrščina je i simboličko groblje. Ona je višeslojni, više-formatski memorijalni prostor na kojem su različiti akteri u različitim vremenskim periodima poduzimali različite komemorativne pothvate; od podizanja spomenika i info ploča pa sve do suvremenih memorijalnih praksi poput privremenih umjetničkih intervencija kakve se izvođe od 2012. godine. Dotrščina je, utoliko i prostor aktivističkog djelovanja zahvaljujući kojem nije pala u potpuni zaborav. No, dotrščinska šuma je osim toga i prostor rekreacije u kojem se šeta, trči, biciklira. I u konačnici, Dotrščina je i prostor spontanog, a sve češće i organiziranog učenja.

Upravo radi slojevitosti i višeznačnosti ovog prostora, podučavanje i učenje na i o Dotrščini može se odvijati na svim razinama obrazovanja. Može biti usmjereno prema različitim odgojno-obrazovnim ciljevima te biti organizirano oko različitih tema. U nastavku donosimo primjere triju takvih tema.

POVIJEST MASOVNIH STRADANJA NA DOTRŠČINI

Kao autentična lokacija masovnog stradanja, Dotrščina se može uklopiti u podučavanje o Holokaustu i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Kao i kod svakog drugog podučavanja i učenja koje se odvija van učionice, važno je posjet ovoj lokaciji staviti u funkciju ostvarivanja odgojno-obrazovnih ciljeva. Da bi se to postiglo, iznimno je važno pripremiti učenike kroz: a) upoznavanje s relevantnim povijesnim kontekstom, b) upoznavanje s lokacijom koju će posjetiti i aktivnostima u kojima će tamo sudjelovati. Kod Dotrščine je priprema još važnija zbog toga što na samoj lokaciji ima vrlo malo informacija o ovim događajima. Po povratku u učionicu, iskustvo učenja na autentičnoj lokaciji potrebno je reflektirati te povezati sa prethodno stečenim znanjima.

U osmišljavanju učenja na i o Dotrščini važno je voditi se *Preporukama za podučavanje o Holokaustu koje je izdao Međunarodni savez za sjećanje na Holokaust (International Holocaust remembrance Alliance – IHRA)* te osobito setom preporuka koje se odnose na podučavanje na mjestima stradanja i sjećanja. Obzirom na dostupnost nekolicine različitih objavljenih povijesnih izvora koji donose osobna iskustva žrtava Dotrščine, moguće je uključiti njihove osobne priče u podučavanje. Na Dotrščini su, među ostalima ubijeni

i Otokar Keršovani, Božidar Adžija i August Cesarec čiji su djelovanje i značaj moguće već poznati učenicima. Osim toga, 2021. su objavljeni dnevnički zapisi Marije Vinski, također jedne od žrtava stradalih na Dotrščini 1942. godine, a 2022. na Dotrščini je postavljena izložba o njoj, inače prva izložba o žrtvi Dotrščine postavljena *in situ*. Osobne priče javnih osoba, kao i osobne priče zagrebačkih gimnazijalaca, primjerice Ive Grgurića, stradalih na Dotrščini mogu poslužiti za učenje o Dotrščini kao mjestu stradanja i pomoći učenicima da shvate da iza brojki o stradalima stoje prava pojedinačna ljudska iskustva i prekinuti životi. Povijest progona cijelih društvenih skupina i masovnih stradanja relevantna je u suvremenosti jer nam omogućuje proučavanje procesa koji dovode do njih dovode. Lokalni primjeri masovnih zločina osim toga su važni i zbog uspostavljanja odgovornog odnosa prema zločinima i izgradnji sjećanja. Povijest masovnih stradanja na Dotrščini stoga može biti tema i u kontekstu građanskog odgoja i obrazovanja te etike. Dotrščina je i u tome smislu zanimljiva studija slučaja budući da je sjećanje na ondašnje događaje prošlo različite faze artikulacije, konstrukcije i dekonstrukcije sjećanja.

MEMORIJALIZACIJA DOTRŠČINSKIH MASOVNIH STRADANJA

Dotrščina kao mjesto sjećanja ima svoju povijest koju je moguće podijeliti u nekoliko faza. Različiti akteri (politička tijela, institucije, građani) su u različitim fazama inicirali komemorativne pothvate različitih formata (spomenike, info ploče, pjesme, privremene intervencije, izložbe, obrazovne programe), a umjetnici su osmišljavali vlastita rješenja referirajući na prevladavajuće umjetničke i estetske norme. Ova je djela i izvedbe moguće analizirati, pristupajući im ih kao specifičnim povijesnim izvorima koji govore o vremenu u kojem na-

staju i političkoj percepciji onoga što je važno pamtiti vezano za događaje. To uključuje i analizu toga kome su posvećeni (a kome nisu), poruka koje šalju te adresata kojima se obraćaju. Iskustvo bivanja na Dotrščini i direktne interakcije sa spomenicima i prostorom, korištenje info ploča i drugih markera u prostoru te sudjelovanje u izvedbama teško se mogu nadomjestiti učenjem u učionici, radi čega je posjet Dotrščini uklopljen u širu, smislenu cjelinu podučavanja od iznimne koristi. Ovakva tema može korelirati i sa sadržajima iz likovne umjetnosti i kulture, građanskog odgoja, etike ili geografije

GRAĐANSKI AKTIVIZAM, ULOGA CIVILNOG DRUŠTVA I REVITALIZACIJA DOTRŠČINE

Virtualni muzej Dotrščina moguće je analizirati kao “studiju slučaja” građanskog aktivizma. Desetogodišnji angažman na očuvanju, obnovi Spomen parka i njegovom vraćanju u kolektivno sjećanje na razini grada Zagreba, Hrvatske i Europe zanimljiv je iz više rakuša. Dugi niz pojedinaca i organizacija civilnog društva dao je svoj doprinos u ovom procesu. Kroz ovaj period VMD je okupio mrežu suradnika različitih profila (povjesničara, umjetnika, dizajnera, arhitekata, stručnjaka za obrazovanje, aktivista). Štoviše, kroz taj period VMD se obraćao uvijek novim skupinama u društvu te koristio suvremene pristupe memorijalizaciji i suvremene komunikacijske kanale. U tome smislu VMD predstavlja i jedinstvenu praksu u Hrvatskoj i šire. Za nastavu građanskog odgoja u djelovanju VMD-a prisutna su makar dva zanimljiva aspekta vrijedna podučavanja: a) pitanje odnosa sjećanja i ljudskih prava, odnosno načina na koji memorijalizacijske prakse referiraju na etičke okvire današnjice, b) kojim strategijama i taktikama je moguće aktualizirati povijesne teme i teme memorijalizacije u suvremenom hrvatskom društvu.

ZAŠTIĆENO KULTURNO DOBRO REPUBLIKE HRVATSKE

1 SPOMEN-OBILJEŽJE DOTRŠČANSKIM ŽRTVAMA

Autor: Vojin Bakić
Stihovi: Jure Kaštelan
Krajobraz: Josip Seissel, Sonja Jurković,
Silvana Seissel, Angela Rotkvić
Postavljeno: 1968.

2 SPOMENIK ZAGREPČANIMA PALIM ZA SLOBODU NA ULICAMA SVOGA GRADA 1941.-1945.

Autor: Branko Ružić
Suradnici: Bogdanić i Kovačević
Krajobraz: Dragutin Klš
Stih: Ivan Goran Kovačić, Proljeće
Postavljeno: 1981.

3 SPOMENIK PALIM REVOLUCIONARIMA ZAGREBA 1919.-1941.

Autor: Stevan Luketić
Krajobraz: Nedeljko Hiršl
Postavljeno: 1985.

4 DOLINA GROBOVA - SPOMEN-OBILJEŽJE POGINULIMA I SAHRNJENIMA U DOTRŠČINI 1941.-1945.

Autor: Vojin Bakić
Postavljeno: 1980.-ih

5 SPOMENIK ZAGREPČANIMA POGINUIM U NOB-U 1941.-1945.

Autor: Kosta Angeli Radovani
Godina nastanka: 1981.-1989.
Postavljeno: 1993.

